

CSIDER ISTVÁN ZOLTÁN – PION ISTVÁN

Az emlékezet szabadsága, a szabadság emlékezete

Csion bölcseinek jegyzőkönyveiből

I.

Az első íz, amely megmaradt a szánkban, a bébiételé – most mégis tudjuk, milyen volt az anyatej. És nem hazudunk, mert mi ketten a megtépzott szívűek közül tényleg emlékszünk rá.

Emlékszünk a gázvezetékke rothadó kommunista giliszták és a barakkokká mütött nemzetiszocialista daganatok haláltusájára is az erdőszélen: hosszú volt és gyomorforogató. Ezért nem hiszünk azoknak, akik a lehántott törzsű fát rozsdás vasoszlopnak hazudják, pedig a hasonlóság tagadhatatlan. Fogantak gyermekek akkor is, ott is, és ők a pálinkás kenyérré emlékeznek, és azt mondják, számukra az volt az első íz, amely megmaradt a szánkban, és ezt őszintén hiszik, és mi hisszük velük együtt. De beszéljete velük! Azt fogjátok hallani, hogy számukra is feldereng az anyatej. Ők miattunk emlékeznek, mi miattuk emlékszünk.

Nem voltunk ott sehol, minden szörnyűséget lekéstünk, és mégis több emlékünk van, mint azoknak, akiknek sikerült megszöknüük Auschwitz-Birkenau szülőszobájából, és meg Malenkij kannibáljai elől is, hogy aztán a harmadik köztársaság kikiáltásakor döbbenjenek rá: velük történt, ők mesélik, de a miénk az emlékek katarzisa. Mert velünk nem történt semmi, mégis minden megtörtént velünk.

És tényleg úgy emlékszünk, hogy ott sem voltunk.

A slam poetry mint önálló előadó műfaj az 1980-as években indult, alapítójának az amerikai Marc Kelly Smith-t tartják. Olyan költészet ez, amely első hallásra is jól érthető, s minden ízében a hétköznapi beszédhez és az élő szóhoz kötődik. S mivel ma szerte a világban és Magyarországon is sokak figyelmét felkeltette, szeretnünk volna e számunkban, amely az írásbeliség és szóbeliség viszonyát boncolgatja, külön is foglalkozni vele. A slam poetry két hazai ismerőjét és művelőjét, Csider István Zoltánt és Pion Istvánt arra kértük, hogy mutassák be a műfajt. Versrovatunkat is ők állították össze a hazai slammerek szövegeiből.

Emlékszünk nagyanyáink megerőszakolására is a konyhában, a kredencbe ütődött a fejük, otthonkájuk zsebéből kivettek némi aprót, amit az aktus után egyenként dobáltak a földre, s azt ordították, hogy táncolj, reggelig táncolj, ribanc. Nem voltunk ott, nem tehattunk ellene semmit. És emlékszünk arra is, amikor a tettükért bebörtönözöttek szabadultak, és mindent elkövettek a bűnbánat látszatáért, aztán meghaltak májnagyobbodásban, miközben élettársaiknak nagyanyáink fiai, vagyis apáink adtak munkát a túléléshez. Már ők is fogatlan, elhízott nagyanyák, és nekik is vannak fiaik, akik a mi apáink is, hát tudjuk, mi az a szenvedés és a félelem.

Éltünk már, ott lehettünk volna, mégis csupán elmesélték az atomkatasztrófa legszebb történeteit – azóta meséljük mi is saját magunknak, minden elalvás előtt. Sörénytelen, egyszerű lovak hűsöltek az elhagyatott benzinkutakon, és fecskéket termő fák nőttek ki a panellakások ablakain. Aztán megjelent egy ember, aki akár az osztálytársunk is lehetett volna, hiszen velünk egykorú, és kiderült róla, hogy alig néhány kilométerre született az atomkatasztrófa epicentrumától. Itt élt közöttünk, és azt hitte, itt is marad, de szívét betemette a radioaktív hulladék, hát családostul hazaköltözött. Atomreaktor lett az otthonuk, és falaik között nem éri lábuk a földet, mert boldogságukban egy méterrel járnak fölötte. Szóval mi magunk előtt látjuk, ahogy a történelem torzítja a gravitációs mezőt.

Emlékszünk a tankokra is – hol Molotov-koktéllal, hol virágcsokorral dobálták a gyilkos szerkezeteket, miközben volt, aki útjukban ágyazott meg magának az esti mese után. Aztán ott aludt éveken át, mint akinek nincs máshol fekhelye. Igaza volt, hiszen mi sem tudunk jobbat a szabad ég alatt alvással: s mégis eltaposták a lánctalpak, talán a hetedik év hetedik éjszakáján történhetett, éppen akkor, amikor fehér ruhában feküdtek ugyanarra az útra a hivatlan szüzek. Vér szennyezte ruhájukat ma is ott látjuk az árokban, és darabokra tört csontjaik körül sem bitumenezték le az utat.

Siratjuk hát a háborúkat, hogy mi nem halhattunk meg bennük, mert ezt az egészet elviselni nem lehet. Itt gubbasztunk egy sarokban, és félünk. Tölcserként formálunk a kezünkben, és azt üvöltjük minden órában, hogy meneküljetek, mert a háború örök. Meneküljetek, szerencsétlenek, és örüljetek, hogy anyáitoknak nem apadt el örökre a tejük, amikor két ikerpárt is elveszítettek az utolsó háborúban, és képesek voltak szülni még és szülni még és szülni még. És az aggodalom is eltölt bennünket, hogy ti képesek lesztek-e visszaemlékezni az anyatej ízére. Ezért is üvöltünk.

Tegnap felhőszakadás volt a peremvidéken, félelmében mindenki beköltözött a várfalak közé, de élelmet nem hoztak magukkal. Azt mesélik, a felhőszakadás előtt megtanulták, hogyan osztozzanak azon is, ami nincs, és valójában ezért kellett költöznük: hogy tapasztalataikat megosszák, halunkat és kenyerünket

képzeletünkben szaporítsák, és velünk lakjanak jól az elátkozott reggeleken, amikor a mannán kívül nincs az asztalunkon semmi kézzel fogható. Szenvedésünk hát közös, mint a sziámi ikrek ösz-szenőtt végtagjai, és letagadhatatlan, mint a hangfelvételen kiszí-várgott miniszterelnöki beszéd.

És lám, már felparcellázták a Holdat is – bíznak abban, hogy el lehet innen menni, de nem lehet innen elmenni, hiszen nem hagyhatjuk magukra azokat, akiknek szükségük van a figyel-meztető szóra. Ezért nem fogjuk kifizetni azt a svájci frankban felvett hitelt, amelyet a Buzz Aldrin örök lábnyomát is magába foglaló telekre vettünk fel. Ha el is megyünk megnézni, mit sza-lasztottunk el, hazajövünk. Az utazás hosszú lesz és fárasztó, éveket töltünk majd egy űrhajón, amelyen még mosogatófiúnak sem leszünk alkalmasak, de mire visszatérünk, mi tervezzük a következő űrhajót. Kertészkedni lehet majd benne, fát nevelni, kelő nappal kelni, verset írni. Mea culpa, verset mondani.

Mert gondolatritmussal tápláltak minket csecsemőkorunk-ban, gyermekként a sortörés ízét szerettük, miközben az anya-tej a szentelt vizünk. Miután megittuk belőle a részünket, a ma-radékba belemártjuk jobb kezünk ujjait, és keresztet vetünk. És most misét mondunk minden egyes vers körül üresen maradt papírért, hangos és visszhangzó misét, a papír elvetemült üre-ségéért, mert korlátok közé szorítottuk a betűk áradását, hatal-mas fehér gátakat emeltünk, és úgy tettünk, mintha meg tud-nánk zabolázni a nyelvet, amelyet apáink és anyáink csiszoltak a tökéletességig tökéletlenre. Mert mi nem akarjuk, hogy az, amit mondani kell, hallgatásba burkolózzon.

Allunk a színpadon, golyószaggatta rózsaszirmok ömlenek a szánkából, és mégis vannak, akik kinevetnek, kigúnyolnak és meghurcolnak bennünket. De mi nem haragszunk rájuk, csupán szeretnénk elmondani nekik, hogy mindezt másképp is lehet. Lehetnénk Jézusok, de mi nem vagyunk Jézusok, sem szentek, sem váteszek, mert előfordul, hogy türelmetlenek vagyunk, és megváltást sem ígérhetünk, csak ígéket. Olyan cselekvő ígéket, amelyek a szabadság felé viszik visszeres lábainkat. Mert mi mást várnánk mi egész életünkben, és mi a jó bűdös francért len-nénk mi türelmetlenek, ha nem azért, amit éppenséggel senki sem ismer igazán, mégis van neve: szabadság.

És aminek neve van, az létezik és igaz.

Nekünk is van nevünk. Emlékszünk rá, anyánk és apánk adta. Nekik is van, nekik is volt nevük. És arra is emlékszünk. Nem fe-lejtünk el semmit, mert mindenre emlékszünk. És nem fordítjuk el a fejünket akkor, amikor csecsemőgyilkosságot kell végigné-znünk, mert a világ összes csecsemőgyilkosságáról tudjuk, hogy mennyire embertelen, hát miért fordítanánk el a fejünket éppen akkor, amikor pitiánerek seregei vonulnak be falvainkba és vá-rosainkba, hogy hazugságokkal irányítsák az életünket. Ha nem mondjuk el, hogy mi emlékszünk a legsúlyosabb embertelensé-gekre, akkor senki sem fogja elmondani, pedig mi csak ketten

vagyunk a megtépázott szívűek közül, akiknek gólyószaggatta rózsaszirmokként ömlenek ki szájukból *Csion bölcseinek jegyzőkönyvei*.

Tanuld meg ezt a versünket, tanuld meg azért, mert mi emlékszünk olyan anyára is, aki az akasztófáról szedette le fiának gyilkosát. És kétségünk sincs afelől, hogy jól tette. Hát nekünk akarod elmagyarázni, hogy akik nem egy oldalon állnak veled, azoknak vétkei megbocsáthatatlanok? Előre szólunk: nem fog menni. Mehetsz, áshatod az árkodat. De mi megyünk utánad, és betemetjük. Addig cselekszünk ígéinkkel, amíg a legyőzhetetlenek be nem varrják a szánkat. Világvégének fogják hívni azt a percet.

Az anya, aki fiának gyilkosát leszedette az akasztófáról, maga rohant a kivégzésre épített emelvényre, hogy megemelje a halálbamenőt, és amikor átölelte a gyilkos ágyékát, vizelettel és bélsárral szennyezte be kezét. Ordított és sírt, sírt és ordított. De megtartotta a testet, amely a sajátjánál talán háromszor is nehezebb lehetett. Miután elvágták a kötelet, a gyilkos letérdelt az anya előtt, arcát pedig az anya vizelettel és bélsárral szennyezett kezeibe temette.

És kétségünk sincs abban, hogy mindez igaz. Mert emlékszünk rá. Hát mit akarnál te számon kérni bárkin is?

Az első íz, amely megmaradt a szánkban, a bébiétel – most mégis tudjuk, milyen volt az anyatej. És nem hazudunk, mert mi ketten a megtépázott szívűek közül tényleg emlékszünk rá. Közben évtizedek teltek el, évszázadok és évezredek. Nem változott semmi, csak annyi, hogy megtanultuk leírni azt, amit el is mondhatunk. Hát írd le jó szívvel, amit éppen gondolsz, aztán légy a vendégünk, és mondd el nekünk. Három perced van rá, mert másoknak is kell egy kis idő a szabadságból. Legalább ennyi, ha már megismerni nem tudjuk igazán.

Így neked is lesznek emlékeid, és érteni fogod a megalázottak fájdalmát, és el is hiszed majd nyomorúságukat. Mert szerintünk nem hazudtak azok, akik azt hitték, hogy amit láttak, az úgy történt, ahogy ők azt elmesélték. Hiszünk tehát abban, hogy jól emlékszünk. És hiszünk abban, hogy ezt őszintén meséljük el. Mert mi, megtépázott szívűek hiszünk az emlékezet igazságában, még akkor is, ha nem emlékszünk mindenre *pontosan*. És meg is bocsátunk mindezért.

II.

Azt akarjuk mondani, hogy ragaszkodunk a szabadsághoz.

Ahhoz a szabadsághoz ragaszkodunk, amit nem tanított nekünk senki. Amit nekünk senki nem tanított. Ahhoz a szabadsághoz ragaszkodunk ketten a megtépázott szívűek közül, amit olyan sokan akartak eltitkolni előttünk. És mindezt nem gyávaságból tették, és nem is egyszerű tudatlanságból, hanem ösz-

tönből, vagy még sokkal inkább feledékenységéből. „Nem jutott eszünkbe”, mondják, amikor figyelmeztetjük őket a szabadságra, erre a szabadságra, működési mechanizmusuk ugyanis nem teszi lehetővé, hogy észleljék, s ha észlelték, hogy elfogadják, s ha elfogadták, akkor éljenek e szabadsággal, egész egyszerűen azért nem képesek élni a szabadsággal, amit a megtépzott szívüek elhoztak nekik, mert félnek. Félnek, hogy a végén még eszükbe jut valami, s ha eszükbe jut valami, nem merik majd elmondani, ettől félnek. A félelemtől félnek. És azt akarjuk mondani, hogy ennek vége van.

Azt akarjuk mondani, hogy vége van annak, ami nekünk, a mi nemzedékünknek el sem kezdődött igazából. És mégis, olyan sokan vannak a mi nemzedékünkéből is, akik nem hajlandók tudomásul venni, hogy ez nem a szabályozott beszéd ideje. Akik nem képesek felismerni, hogy a nyomtatott lapokon és az online felületeken kívül is van élet. Nem is az, hogy van élet, hanem: történik valami. És hogy ez a valami, ez nem is csak úgy történik, hanem *velük* is történik, sőt végeredményben *velük történik csak igazán*, velük és az ő nemzedékükkel, a mi nemzedékünkkel, amelyet nevezhetnek az ABC bármelyik betűjével jelölt generációnak. Ha mégis feltámadna a szkepszis, ne engedjünk neki.

Azt akarjuk mondani, hogy sokan nem hajlandók elengedni a saját kezüket, aminél fogva vezetik magukat ebben az erdőben, amely elég szexi erdő különben, de csalóka, amennyiben a mások erdeje is, és sok itt a démon, a másokkal közös erdőben. Csak ezt akarjuk mondani. A közös démonainkat.

Azt akarjuk mondani, hogy tényleg láttunk mindent. Nemcsak azt láttuk, hogy nagyanyáinkat egy kredencen erőszakolták meg a szovjet katonák, de azt is láttuk, hogy a megerőszakolt vagy deportált és elfüstölt nagyanyáink gyerekei mit hoztak otthonról, a kemence mellől, az állatok mellől, a mezőről, a hegyről, a Ferencvárosból, Pasarétről és Sztálinvárosból. Látjuk ezt a neurózist. Láttuk azt is, ahogy régóta ismert barátokra mondják egyszer csak: *vele nem beszélünk többet*, és aztán összesúgnak a másikkal, a másik megerőszakolt, kismimizett nagyanyánk gyermekével, és ha olyan mázlink van, hogy tudnak németül, akkor *nichtvordemkind*, és ha még ez sem, akkor simán csak a szobába küldenek. És nem mondanak semmit. Ragaszkodunk a szabadsághoz, hogy a szüleink hallgatását, a hallgatásuk helyét kitöltjük a saját gondolatainkkal, és ha úgy van, a saját csendünkkel. És ragaszkodunk hozzá, hogy ha nem mondanak nekünk semmit, akkor azt gondoljuk, amit akarunk. Igazából akkor is ragaszkodunk ehhez a szabadsághoz, ha mondanak nekünk valamit, mert a szavaik, a hangzóik közötti csöndet úgyis mi töltjük ki, a saját szánk saját íze szerint, ahogyan ez a mi terünk; és azt is mi döntjük el, hogy a vasrúdon lassan lengő cégtábla milyen dallamot ad, mert nem vagyunk hajlandók elfogadni, hogy minden lengéssel ugyanolyan. Ragaszkodunk a saját normál zenei A-nkhoz.

Ragaszkodunk a csöndünk tetszőleges időpontban történő megszólaltatásához, vagyis a csöndünk részleges meggyilkolásához, és ragaszkodunk az oximoronunkhoz is. A részleges oximoronunkhoz. A megszólalással legyilkolt csönd három perc múlva újra beáll néhány pillanatra, az elhallgatáskor. Ennek a csöndnek a hossza, úgy hisszük, attól függ, hányszor és milyen mélyen vágtunk kést előzőleg a csöndbe, a nemlétből e dinamika mentén tér vissza a csönd: minél nagyobb, annál később. A csönd mindazonáltal nem ellenségünk, nem is lehet az ellenségünk, hiszen a réseket kitöltő hangok megalkotása előtt és tulajdonképpen ezzel az alkotással is újra és újra végigsimítunk mély hangrendű testén: először selymes szőrű terra incognita, majd barát és végül társ lesz belőle. Egy érző eszköz, akinek mi érző eszközei vagyunk. A szabadságunk másik kulcsa, és mi az ő kulcsai.

Azt akarjuk mondani, hogy ragaszkodunk tehát a dallamok megválasztásához, a ritmus megválasztásához, a hangnem megválasztásához, a szavak megválasztásához – ezt az egész dalt mi írjuk, most éppen ketten a megtépázott szívéek közül, de bárki, aki felmegy a színpadra, megírhatja a dalát. Ugyanakkor viszont nem vagyunk protest-song alakulat, nem vagyunk a magát nehezen és görcsösen és mindenáron meghatározni kívánó ellenzék, és nem hagyjuk, hogy a magát nehezen és görcsösen és mindenáron meghatározni kívánó bármikori ellenzék vagy bármikori kormányzat a mi dalainkat saját dalainak tekintse: ezek nem az ő dalaik. A néhány betűs kalandoknak nincs köze a mi kalandjainkhoz, bármit jelentsen is a feloldásuk: nem vagyunk szocialisták, nem vagyunk konzervatívok, nem vagyunk liberálisok, mi csak: vagyunk, és ragaszkodunk a szabadsághoz, amihez már régen nem ragaszkodott így senki. És nem azért nem ragaszkodott hozzá senki, mert ne lett volna igénye egy, a miénkhez fogható szabadságra, arra talán mindenkinek igénye van. Legfőleg nem találta meg a módját, hogy éljen ezzel a mindenkiben ott élő szabadságvágygal, következésképp szabadsággal, mert előbbit ma már csak a tett választja el az utóbbtól. És ehhez a tethhez nem szükséges edzettség, nem szükséges egyenjogúsító jogszabály, és főképp nem szükséges, mondjuk, külső fenyegetés. A legfőbb fenyegetés úgyis belülről támad, attól függetlenül, hogy ki és milyen eszme színeiben van éppen hatalmon: az állam természetes törekvése, hogy állampolgárait – ha színleg talán nem is, de a valóságban mindenképpen – egy meghatározott szint alatt tartsa, hogy ő szabja meg a gátakat, a szűrőket, a szabadság korlátait is. Az állam ma már csak ritkán merészkedik odáig, hogy legalapvetőbb szabadságjogainkat jogszabályokban korlátozza – előbb vázolt törekvése viszont lépten-nyomon tettenérhető, és mint mondtuk, ez a törekvés az *akart rend* érdekében természetesnek tűnik, ekképpen nem haragudhatunk az államra, és egyébként is hülyék volnánk egy olyan imagináriusan valóságos képződményre haragudni, mint amilyen az állam. A mi dolgunk csupán

az, hogy észrevegyük e törekvésének a tüneteit, és beszéljünk róluk, ha kell, akkor halkán, hangosan, énekelve, recitálva, klaszszikust megidézve, mások szövegeit átírva, pontos hangsúlyokkal, színtelenül – mindig, ahogyan a helyzet éppen megkívánja. Néha dühösen. De ebben az esetben sem az államra vagyunk dühösesek, legfőlegb egyes vezetőire, és legfőlegb egyes polgártársainkra, akik nem akarják észrevenni az állam előbb fölfestett, fű alatt megbújó korlátozó törekvéseit.

Azt akarjuk mondani, hogy nem ismerjük el örökkévalónak és kizárólagosnak sem az állam, sem pedig a mindenkori és bármilyen, hivatalos és félhivatalos, kanonizáló szervezetek, egyletek gátjait és szűrőit, amelyekkel a kifejezés, a szólás szabadságának medrét kijelölik. Egyáltalán nem tekintjük ezeket alacsonyabb vagy magasabb rendűnek, hiszen ostobák is volnánk, ha megfedkezennék a már kétszer is említett korlátozó szempontok létéről, másfelől pedig arról az esztétikai szempontrendszeréről, amely bizonyos gondolatokat bizonyos formában az emberek elé enged. Csak azt akarjuk mondani, hogy egész egyszerűen másnak tekintjük ezt a szólásformát, mint az eddigiek jó részét, az imént említettekhez, vagyis például az állam által szabályozott, úgynevezett hivatalos kommunikációs csatornákhöz, illetve az irodalmi nyilvánossághoz képest legalább két attribútumában. Legelőbbis abban, hogy semmiféle vagyombeli, fizikai tulajdonságbeli, műveltségi és kapcsolattrendszeri gátat nem szabunk a szóláshoz, mint teszik azt ezek a csatornák. Másfelől itt irodalmi szűrők, csoportthovatartozások, a napnál világosabban látható szekértáborlogika sem befolyásolja a megszólalás lehetőségét.

Az egyetlen, amit teszünk, hogy bekapcsoljuk a mikrofont. De még ez sem volna szükséges, mikrofon nélkül is működünk, csak hogy a felerősített hang segítségünkre van. Nemcsak abban, hogy az adott egyén személyes szabadságvágya, szavai, mondati, az azokból összeálló apró rendszer minél nagyobb hallgatósághoz juthasson el, de abban is, hogy ez az apró rendszer minél mélyebben indítson be minél több másik apró rendszert. Azt akarjuk mondani, hogy ragaszkodunk az akusztikához.

Ha megkérdeznék minket, mi hívta életre ebben az országban is ezt a műfajt, mi segítette az évek során, mitől vergődött viszonylagos (ám a hivatalos kommunikációs formákhoz, illetve csatornákhöz képest még mindig igazán elhanyagolható) népszerűsége, a műfaj többretegűsége miatt hosszas válaszra kényszerülünk. Abban hiszünk, hogy a slam poetry egyszerre tud szövegtípusként, előadásmódként és közéleti aktusként, sőt mozgalomként viselkedni. Azt tapasztaljuk, hogy a fönt említett ilyen vagy olyan nemzedék éhes a kortársi megszólalásra. Nem adunk okvetlenül igazat annak, aki azt mondja: a kortársi írott szövegkomplexum olyan, mint egy luxuspláza éjjel, vagyis hogy semmiképpen nem enged közel magához. Ez nem teljesen igaz, de az szerintünk tagadhatatlan, legalábbis nehezen tagadható

és cáfolható, hogy a magaskultúrának nevezett együttállás, bár névleg természetesen mindenkire szól, befogadásához és értelmezéséhez mégis szükség mutatkozik a beavatottságra. Ennek a műfajnak a hivatkozásrendszere, szóhasználata, ritmusa, dallama, rendszerének érthetősége ugyanakkor nem különösebben feltételez ilyesmit. Határozottan állítjuk: ez nem szembenállás, nem is szembeállítás. A bírálatokat meghallgatjuk, elfogadjuk, hiszen egyrészt tudjuk, hogy az anything goes csak árt a slamnek, és tudjuk, látjuk, érezzük, hogy van érvényes slam és nem érvényes slam, releváns előadás és teljesen irreleváns performance – vagyis van jó slam és van rossz slam. Hiszünk a kritika szabadságában, de hiszünk abban is, hogy egy-egy előadást komplex szempontrendszer szerint érdemes megítélni. Nem hiszünk abban, hogy „a slam” lehet „rossz”, „a slammel baj van” – nem is az, hogy nem hiszünk egy ilyen kijelentésben, hanem egész egyszerűen tartalmatlannak, értelmezhetetlennek tartjuk. Hiszünk a kritika szabadságában, de annak, aki az egész gyűjtőzsáner létét, illetve létezését vonja kétségbe tisztán és egyenként irodalmi vagy színjátszásbeli vagy politikai-világnézeti szempontok mentén, szóval, annak az arcába nevetünk. Arra rámelegyünk. Mert a szabadságunkat senki sem kérdőjelezheti meg.

Nem versengünk senkivel, legföljebb egymással. Test és hang a test és hanggal. Szerintünk a virtualitás mellett ma a hang a legjobb vezető, és mi a legbonyolultabb írott szöveget is hanggal együtt képzeljük el hatni. És személyiséggel együtt – a színpad lemeztelenít, lemossa a sminket és kihúzza a mások által megírt szöveget vetítő sugógépet is a kettőhúzból. Három perc az életünkben: ennyit bárkinek adhatunk, aki színpadra áll, hogy magáról, a környezetéről beszéljen. Ragaszkodunk az önazonosság lehetőségéhez, és az ilyen vagy olyan okból időlegesen felvett szerepek lehetőségéhez is, mert végeredményben akkor is ugyanaz a lényeg, ha valaki direktben politizál, az anyjáról beszél, az elhurcolt rokonairól, a gyerekkoráról, a megcsalatról mesél, Pirx kapitánynak képzeletben magát vagy éppen rettenetes ragrímekkel ír át egy népszerű popslágerre. Valahol mélyen úgy hisszük ketten a megtépzott szívűek közül, ugyanarról szól tehát minden: a szólás, a megszólaló szabadságáról, az őt övező figyelemről, amely így mások szabadságában (a nemtetszés szabadságában, a kritika szabadságában, a gondolkodás szabadságában, a hallgatás, majd a megszólalás szabadságában) él tovább, láthatatlan láncot alkotva így a szabadságok között, mely előbb-utóbb megképzí a szabadság új kis köreit.

Azt akarjuk mondani, hogy nem félünk nyitva hagyni az ajtót.